

СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Організаційне Бюро на Німеччину

Б. ЛІСОВЕЦЬКИЙ

**ЖИТТЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

П'єса на 27 картин

МІОНХЕН

1965

СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ
Організаційне Бюро на Німеччину

Б. ЛІСОВЕЦЬКИЙ

ЖИТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

П'єса на 27 картин

МЮНХЕН

1965

ЖИТТЯ ШЕВЧЕНКА

Гієса на 27 картин

Дієві особи:

Тарас Шевченко
Батько Шевченка
Мачуха Шевченка
Отаман чумацької валки
Чумаки: перший, другий і третій
Дівчина Оксана
Дяк Богорський, вчитель Шевченка
Дяк-маляр в Тарасівці
Управитель мастків Енгельгардта
Павло Енгельгардт, діядч Шевченка
Його дружина
Іван Сошенко, маляр в Петербурзі
Євген Гребінка, український письменник
Василь Григорович, секретар Академії Мистецтва в Петербурзі
Карло Брюлов, знаменитий маляр
Алексей Венеціанов, відомий маляр в Петербурзі
Василь Жуковський, знаменитий російський поет
Панько Куліш, відомий український письменник
Ганна Барвінок, дружина Куліша
Василь Білозерський,
Микола Гулак, члени Кирило-Методієвського Братства
Опанас Маркович, в Києві
Микола Костомаров,
О. Петров, студент зрадник
Княжна Варвара Рєпніна, ширій друг Шевченка
Микола I, російський цар
Граф Орлов, шеф жандармів
Капітан Олексій Бутаков, начальник експедиції до берегів
Аральського моря
Майор Іраклій Усков, комендант Новопетровського форту
Агата Ускова, його дружина
Наталка, малська Іхня донечка
Жандармський офіцер в Києві
Михайло Лазаревський, ширій друг Шевченка
Доктор Барі,
Доктор Крунєвич,
Кухонні дівчата: перша, друга й третя, в домі управителя мастків
Енгельгардта
Поліціант в Нижньому Новгороді
Слуга Михайла Лазаревського в Петербурзі
Три жандарми в Києві

Картина 1

1824 рік. Степ. Мала чумацька валка зупинилась на ніч на березі малої річки. Горить багаття. П'ятеро чумаків лежать на траві біля нього, варять куліш й їдять сушену тараню. Шевченко, що чумакує разом з батьком, примостився коло нього.

Отаман (підводиться й помімує куліш в казані. До Шевченкового батька). Що це ти, Грицю, зажурився? Покинь... Ось швидко вже звариться куліш і всі будемо вечеряти. (Бере з торби, що в нього на плечі, тараню й простягає йому). На, їж!

Шевченків батько. Спасибі, я вже з'їв ось пару своїх.

Отаман. Покуштуй ще моєї — може моя смачніша...

Шевченків батько. Ну, давай спробую. (Бере тараню. До Шевченка). А піди но, Тарасику, подивись, як там пасуться наші воли. Хоч ще й не пізно, а то бува, що часом наскочить на худобу вовча зграя й може заподіяти їй шкоди. Як щось побачиш, то зараз же кричи криком. (Тарас підводиться й виходить ліворуч). (До отамана). А зажурився я тому, що пригадав своє життя. Дуже вже погано й нуждепно живеться мені. Аж ось як (робить знак собі на горлі) дошкулюють мені ті проклятуші злидні, бо ж і не зробиш, навіть, нічогосінько для себе за тою скаженою панською працею! Знаєте добре, що ще торік померла від тої біди моя Катерина. Зовсім ще молоду пододало її наше пекельне життя. Мусів я одружитись з удовою, бо ж скільки дітей... Хто їх догляне? А вона не злюбила з чогось мого Тарасика й не дає йому життя. Кроку не ступить хлопеш — все б'є та б'є. Таке то мені нещастя!

Отаман. Хіба тільки в тебе так? Чи гадаєш, що в мене краще? Може тільки з жінкою...

Перший, другий, третій чумаки (разом). А в нас як?

Перший чумака. Ось оповідав мені один чоловік з сусіднього села про свого пана. Розлютився він якось на його батька й під час ловів неначебто випадково застрелив його. А де ж там випадково? Зі злости й панської сваволі, а не випадково! А мати його зараз же швидко після пологів погнали кати в поле на панщину, а ввечері привезли на возі до хати: не в змозі була вже йти. В ту ж таки ніч і померла сердешна! Горенько нам та й край!

Шевченко (повертається ліворуччя й сідає біля батька). Воли пасуться коло возів, а вовків не чути.

Отаман. Ну, гаразд! (Піднімає покримку й дивиться в казанок з кулішем). Вже зварився. Підводьтєся, хлопці, до вечері... (Чумаки підводьтєся, сідають колом навкрузи огнища, дістають із-за халая деревляні ложки й починають їсти куліш, закусуючи таранєю).

Батько Шевченка (до Тараса). А ти, чому не їси, Тарасику? Сідай тут і починай. (Шевченко дістає ложку й починає ї собі сьорбати. Де-який час мовчанка. Наїлись. Всі підводьтєся й хрестьтєся).

Всі (разом). Дякуємо Тобі, Христе Боже, яко наситив еси нас. Не позбав нас і на далі земних Твоїх благ. (Кожний знов лягає на попереднє своє місце).

Отаман (підкидає сухих кізяків і трохи дров до возню й показує другим на них). Ото добре, що ми захопили їх потроху на вози, як їхали біля лісів, бо ж чим, крім кізяків, палили б ми тут, у безкрайому степу? Та й кізяків знов важко назбирати на степових шляхах... (Лягає ї собі). А чи не заспівати нам, бува, хлопці, на сон якоїсь нашої чумацької пісні? (Заспівує).

«Ой високо сонечко сходить»
(всі підхоплюють за ним і співають)

«А низенько заходить...
Наш отаман по двірочку ходить,
Таку мову заводить:
Треба вам, чумаченьки, до діла,
Щоб ви вози мастили,
Запрягати свої воли вміли,
В Крим в дорогу рушили».

Перший чумак. Ще, може, що... (заспівує)

«Ой, у полі криниченька»
(всі підхоплюють і співають)

«З неї вода протікає
Ой там чумак молоденький,
Сірі воли напуває».

Другий чумак. І ця добре виходить (заспівує)

«Було літо, було літо
Та й стала зима»

(інші чумаки підхоплюють і всі разом співають)

«Була колись пригодонька,
Гей, гей, а тепер нема».

Отаман. Але ж, пани-брати, дивіться на небо (всі дивляться).
Скільки вже на ньому тих зірок: і віз, і квочка з курчатами...
А ось і наш чумацький шлях. Уже пізно. Відпочиньмо до ранку,
бо ж тільки почне благословлятися на світанок, нам треба вже
вирушати в дорогу. Хто сьогодні чергує вночі?

Третій чумака. А я.

Отаман. То ж дивись — вартуй добре худобу й майно, щоб чого
не трапилось з ними.

Третій чумака. Хіба мені вперше? Знаю те все сам.

Отаман. Гаразд. То будемо спати, брати. Я не піду до воза, спатиму
що ніч тут, біля багаття (накривається світою).

Інші чумаки (разом). А ми підемо таки до возів, там затишніше
(всі виходять ліворуч).

Третій чумака. Але ж і кумкають ті жаби на річці! (Підводиться,
сідає до огнища й підкидає в нього палива). Щоб яка звірина
не підійшла... Вона ж боїться вогню...

Завіса

Картина 2

1825 рік. Відна селянська хата. Батько Шевченка лежить на лаві й важко
стогне. Мачуха схилилась над ним.

Батько (до неї). Поклич до мене Тараса. Хочу поблагословити його
перед смертю. (Мачуха виходить в двері, що праворуч, і швидко
повертається разом з хлопцем).

Батько. Тарасе, підійди до мене ближче! (Шевченко підходить і стає
біля лави навколійки). Ось бачиш, сину мій, я помираю. Не
лишаю тобі жодної спадщини, бо й сам нічого не маю, але за-
пам'ятай мої слова: ти будеш неабиякою людиною (благос-
ловляє його. Шевченко цілує йому руку).

Батько. Бог охоронить тебе! (Шевченко нахиляється до нього й він
цілує його в чоло). Йди ж, мій сину, й хай доля твоя буде ща-
сливішою за мою! (До мачухи). Поклич до мене других дітей!
(Мачуха з плачущим Шевченком йдуть до дверей праворуч).

Мачуха (до Шевченка люто). Ось тільки помре батько, минеться
тобі ця дурнюща ходити до дяка в науку! Не дам тобі сидіти
без діла! Від ранньої весни аж до пізньої осені пастинеш за
селом череду! (Злісно штовхає Шевченка й виходить з ним за
двері).

Завіса

Картина 3

1826 рік. Шевченко й ще два інші учні п'яниці дяка Богорського, одягнені в різне лахміття, несміливо заходять до хімнати в дяковій хаті.

Перший учень (*сідає на ослин*). Ото ж яка холоднеча сьогодні! Така бісова погода! Та ще й одягтись не маємо в що! (*Дмухає на пальці*). Зовсім замерз! Неначеб то поодморозував собі навіть руки!

Другий учень. Я малошо не пропав, поки дійшов сюди! (*До Шевченка*). А чого це ти, Тарасе, все ходив раніше в науку лише взимку, а по весні, влітку й осени тебе тут ніколи не було?

Шевченко. Бо ж клята моя мачуха не пускала й вимагала, щоб я цілий час, доки череда ходить на вигоні, пас її. Але ж тепер я в школярах-робітниках тут у дяка й тому вчуся не лише взимку.

Перший учень. А, бач, мій батько надсилає мене до дяка і восени, тільки лише скінчиться найважлиша праця в господарстві.

Шевченко. То то ж батько, а не мачуха! І я, поки був живий мій батько, ходив до науки не лише взимку. Не до цього нашого п'яниці, а до другого такого ж дяка Губського, який, так само як і цей, не вчив мене, а лише знущався й постійно бив мене. Такі наші вчителі й наука! Ну, та тоді я часто втікав від його побоїв і ховався в садку, де рисував і малював, бо ж ви знаєте мій хист і охоту до того. Бо то ж було не взимку. А від цього як сховаєшся в садку, коли на дворі так зимно, що добрий господар і собаки не вижене з хати? Та обридли вже мені всі ці знущання його з мене й побачите, що я помшуся таки за них на нашому катові!

Боговський (*п'яний заходить, коливаючись, до хати з дверей, що ліворуч. Перший учень зістрибує з лави. Хлопці налякані замовкають, чекаючи*). Що тут за розмови? Ось я вас, чорти! (*Замахується на них і'ястуком. Вони відстрибують на бік*). Замість того, щоб дбати про навчання, вони тут казна що балакають! Шевченку! Читай мені зараз на пам'ять першу псалму! (*Знов гикає, витягає з кишені пляшку горілки, п'є, потім знов ховає її до кишені*).

Шевченко. Блажен чоловік, що не ходить на раду безбожних і не ступає слідом за грішниками, ані засідає на зборах злоріків,

на в законі Господа любується і розмішляє о законі Його день і ніч».

Богорський (зикаючи, кричить). Не так, папюко! Скільки разів вчив тебе, що не «на раду безбожних», а на «раду безбожну», а ти, йолопе, все своє співаєш!

Шевченко (бере зі столу Псалтир, розгортає його, показує дякові й сміливо говорить). Але ж, дивіться, пане вчителю, тут стоїть так, як я кажу: «на раду безбожних».

Богорський (зикаючи, люто кричить на нього). То ти так?! Замість того, щоб повторювати за вчителем, він ще й сперечається! (Зриває зі себе паска й кидається з ним до Шевченка. Той відстрибує).

Богорський (люто). То ви голодранці, знаєте більше за вчителя? Геть мені всі з хати на морозі! (Женеться за учнями й дістає паском другого учня). Таке то пішло на світі! Всякий шибеник гадає собі, що він розумніший за тебе! (Сідає на лавку, знов дістає з кишені пляшку, кілька разів п'є з неї, потім кидає її порожню на долівку й сам звалюється під лаву. За нару ментів з дверей виглядають учні й заходять до хати).

Шевченко. Ось тепер, катюго, я помщуся на тобі за все! (Підходить до дяка, бере до рук паска, що той кинув його на долівку й починає стьобати ним його). Ось тобі, гадино! Ось, ось, ще ось! (до других учнів). Таке то, хлопці! Нехай знає, псе! А тепер оставайтесь здорові! Піду в світ шукати людей, щоб добра навчили! Не поминайте лихом! (Швидко виходить з хати).

Завіса

Картина 4

В Лисянці в діякона-маляра. Він сидить при столі. Чути стукіт в двері, що ліворуч.

Діакон. Хто там? Заходь!

Шевченко (несміливо заходить). До вашої ласки, панотче! Прочув я, що ви розумієтесь на малярстві. Ось і прийшов до вас. Візьміть мене на науку, бо я маю до того велику охоту.

Діакон (уважно дивиться на нього). Ось що! Малювати хочеш? А грамоту ти знаєш? Звідкіля ти?

Шевченко. З Кирилівки. Там я вчився в тамтешнього дяка граматики й часослова. Вчив і псалтир.

Діакон. Он що! А другу псальму знаєш?

Шевченко. Знаю: «Чого ворущаться народи і люде промишляють про нікчемне? Піднімаються царі землі і князі радять раду проти Господа і проти помазанця Його».

Діакон. Ну, бачу, що ти вже досить вчений і нема чого тобі далі вчитись, а треба працювати. Можу тебе взяти до господарства. Будеш носити мені відрами воду, а там побачимо.

Шевченко (розгублено). Буду носити.

Діакон. Зараз же й ставай до праці.

Завіса

Картина 5

У дяка-малюва в Тарасівці. Господар сидить при столі в хаті, снідає й попиває горілку.

Шевченко (несміливо заходить). Я до вас, пане добродію. Хочу прохати вас, щоб ви вчили мене малярства. Маю хист до цього. Я був в науці в діакона в Лисянці, але він вчив мене носити відрами воду, а не малювати, тому я й покинув його.

Малюва (мирить). Еге ж, еге... А покажи но мені ліву руку!

Шевченко (протягає її йому).

Малюва (ледве глянувши на неї). Ось що тобі скажу, хлопче. В тебе нема хисту ні до шевства, ні до бондарства. А ти хочеш малювати! Йди собі! Нічого з того не буде, як і з тебе нічого і нічого не буде. (Знов п'є).

Шевченко (виходячи з хати сумно). Не таланить мені! Треба повертатись до рідного села й знов ставати за пастуха до громадської череди. Ось і навчили добра люди добрі!

Завіса

Картина 6

1827 рік. Тринадцятирічний Шевченко сидить на камені й дивиться за кон, де пасуться вівці й ягнята, що він їх доглядає. Дівчина ліворуч при дорозі вибирає плоскінь.

Шевченко. Як гарно сяє сонечко! Гріє, а не пече! Яке ласкаве Господнє небо! Яке миле наше село! А як веселиться ось там на паші мале ягня! Бігає й підстрибує! Як мені любо, любо наче в Бога! (Стає навколійки, підносить очі до гори й голосно молиться). Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас. (Повторює тричі). Слава Отцю і Сину і Святому Духу і нині і на всяк час і на віки вічні. Амінь. (Чути за коном: «До паю, до паю», але Шевченко продовжує молитися). Пресвятая Тройце, помилуй нас, Господи, очисти гріхи наша, Владико, прости беззаконія наша, Святий, посіти і ісціли немощи наша Імени Твого ради. Господи, помилуй (повторює: «Господи помилуй» тричі. Підводиться з колін та оглядається). Але що це? Яка зміна сталась навкруги поки я молився! Вже не ласкаво сяє сонечко, а скажено пече! Все почервоніло! Запалило мій рай: село почорніло! Навіть миле небо Боже — й те помарніло! (Дивиться знов на череду). І ті ягнята — не мої ягнята! (Дивиться на хати в селі). Нема в мене й хати! Не дав мені Бог нічого! (Гірко плаче й кризь сльози співає).

«Та виріс я в наймах, в неволі,
Та не було долі ніколи... та гей!»

Дівчина (бачить це, підходить до нього й утирає йому сльози). Не плач, хлопче, не журися. Бачиш, я прийшла до тебе й розважаю тебе в твоєму горі. Ось ще й пошлюю тебе, дивись. (Шлює його).

Шевченко. Який я вдячний тобі, дівчино! Ти прийшла й наче сонце знов ласкаво засяяло для мене, наче все на світі — й лани й гаї, й сади — стало моє! Як мені добре з тобою! Чи ж не закохався вже я в тебе одразу?!

Дівчина (жартівливо). Бач яка я ворожка. Знала, що тобі треба зробити! Поженем же зараз твої ягнята до води (виходять ліворуч за кон. Чути їхні голоси: А ну! Бирка, бирка!)

Завіса

Картина 7

В управителя мастків Енгельгардта в Вільшані. Кон розділений на дві половини: ліворуч — кухня, де трое дівчат сидять на ослончиках і чистять картоплю для «людського» обіду, а праворуч робоче бюро управителя: стіл, за ним фотель, біля нього два стільці, по стінах кілька малюнків.

Шевченко (заходить до кухні з дверей, що ліворуч, та звертається до дівчат). Здорові були, дівчата! Чого хочу прохати в вас: мені дуже потрібно побачити пана управителя. Маю до нього важливу справу. Допустіть мене, будьте такі ласкаві, до нього. Дуже прохаю вас про це!

Дівчата (всі разом, з цікавістю). А чого тобі треба до нього? Що чого захотів! Так він і не захоче балакати з тобою, неуком!

Шевченко. Пустіть, дуже вас прошу, бо ж мені дуже треба до нього!

Перша дівчина (відводиться). Ну, що з тобою поробиш! Коли такий моторний і гарний хлопчина просить, — треба допомогти. Піду з тим до панського покойового. Може й допустить тебе до нього. (Виходить праворуч).

Шевченко (до решти дівчат). Бачите, знайшлася таки одна добра душа! Не те, що ви!..

Покойовий (заходить з праворуччя з першою дівчиною, що сідає на своє місце до картоплі). (До Шевченка). Яку справу маєш до нашого пана управителя?

Шевченко. Я — кріпак пана Енгельгардта з Кирилівки. Пас дома громадську череду, потім найнявся до нашого священника, але залишив ту працю й пішов до села Хлипнівки, що здавна відома своїм малярством, бо я ще з дитинячих років маю великий нахил і охоту до малювання. Один з тамтешніх малярів знайшов у мене малярський хист і згодився вчити мене цій потузі, але вимагає від пана управителя, що мені, як кріпаківі, вільно вчитись тому. З тим я й прийшов до пана.

Покойовий. Гарзд. Почекай тут, а я піду до управителя й доповім йому про тебе. (Виходить праворуч і зараз же повертається з ним до бюро).

Управитель (сідає при столі). Поклич його зараз сюди!

Покойовий (виходить до кухні й каже до Шевченка). Ну, ходім до управителя. (Заходить з Шевченком до бюро й зараз же виходить через кухню в двері ліворуч).

- Шевченко (кланяється управителю). До вашої ласки, пане управителю!
- Управитель (уважно розглядає Шевченка). Знаю вже, чого ти просиш. Ти мені подобаєшся. Далі побачимо, як там буде з твоїм проханням, а зараз ти залишишся тут у мене. Беру тебе до кухонної послуги. Йди до кухні й працюй.
- Шевченко (знов кланяється йому й виходить до кухні. До дівчат). Ну, ось бачите, любі й я прийшов до вашого гурту.
- Перша дівчина (весело. То й добре! Сідай ось тут з нами й берись поки що до картоплі, а далі головний кухар накаже тобі, що маєш робити. Нам веселіше буде!
- Покойовий (швидко вбігає з дверей, що ліворуч й, пробігаючи до бюра, кричить до дівчат). Сам пан Енгельгардт приїхав і швидко йде сюди! (Вибігає до бюра. Дівчата й Шевченко схоплюються на рівні ноги й починають порядкувати біля картоплі, приводячи все до ладу. До управителя). Ой, лишенько! Сам приїхав!
- Управитель (схоплюється з фотелю й прожогом вибігає через кухню ліворуч. Зараз же повертається з Енгельгардтом знов до кухні. Покойовий тим часом вибігає з бюра праворуч, а дівчата з Шевченком низько вклонюються Енгельгардтові).
- Енгельгардт (ласо роздивляючи дівчат, до управителя). А гарненьких набрав ти до кухні, старий лисе! (Бере першу дівчину за підборіддя. Побачив Шевченка). А це хто такий?
- Управитель (заянобігливо). Це, ясний пане, один хлопець, ваш крипак. Прохає дозволу вчитись малярства. Я його лише сьогодні взяв до кухонної послуги, щоб роздивитись, як він і що.
- Енгельгардт (теж уважно роздивляє Шевченка). Хлопець неначе підходящий. (До Шевченка). Беру тебе до себе до покоїв за кімнатного козачка. (До управителя). Сьогодні ж доставити його до мене!
- Управитель (кланяючись). Буде виконано, ясний пане! (Виходить з Енгельгардтом до бюра, де той сідає у фотель при столі, а управитель стоїть біля столу).
- Шевченко (сумно). Ось тобі й дозвіл на навчання малярства! Замість тої науки потрапив на кімнатного козачка до самого пана! Така то наша кріпацька доля!

Завіса

Картина 8

1829 рік. В мешканні Енгельгардта в Вільні Шевченко в передпокої схилюється на ослині і при світлі шматочка свічки, який стоїть на ослоні, швидко перемальовує з любочної картинки до свого зошита козака Платова.

Шевченко. Ну й нужденне ж це мое життя тут у пана! Тільки й маю один обов'язок сидіти так в передпокої цілий день і чекати, поки не закличе він мене до себе й не накаже подати собі люльку. Тільки й осолоджую собі ту туту щим своїм малюванням та співом наших, таких гарних пісень. *(Замислюється, потім співає).*

«Стоїть правда у порога,
Та слізю ридає,
А тая неправда
З панами гуляє.

Стоїть правда у порога,
Тайненько сміється,
А тая неправда
За гроші берється».

Хоч і дуже часто терплю я за це від пана, та все не звертаю з своєї стежки й роблю далі те все. Але сьогодні мені трохи вільніше малювати й співати, бо пани мої поїхали кудись на бал і нині я сам один дома. *(Перериває малювання й по хвилині).* А як там у нас на селі? Що то поробляє там тая моя Оксаночка? Чи пам'ятає, чи, може, вже й забула про мене? Як пригадаю собі той її поцілунок, то так добре зробиться мені на серці! *(Раптом розчиняються двері ліворуч і до хати хугою влітає пані Енгельгардт, а за нею поспішає й він сам).*

Пані Енгельгардт (люто). Що це я бачу? Твій клоп знов малює тай ще світить тут, у передпокої свічку! То ж він може спалити нсю все наше мешкання й навіть й все Вільно, бо ж пожежа захопить в свої обійми всі його дерев'яні будови! Коли вже, нарешті, буде край цій його сваволі й неслухняности? І Рішуче вимагаю, щоб ти суворо покарав його за це, щоб відбити в нього охоту робити й далі таке!

Енгельгардт (теж люто). Я тебе навчу, як малювати! Завтра я накажу добре випарити тебе різками на стайні! Будеш пам'я-

тати й мене, й своє малювання! (Дмухає на свічку й, разом з дружиною, йде в двері, що праворуч).

Шевченко (дуже сумно). Ось і домалювався! Ось воно, прокляте, пекельне наше підневольне життя!

Завіса

Картина 9

В «білу» травневу ніч Шевченко сидить в глибокій задумі на ослоні в Дітньому Саду в Петербурзі.

Шевченко. Як важко мені на серці! Як сумую я за рідним краєм! Всі мої думки там, в нашій любій Україні, знедоленій жорстокими панамі, що правдою торгують, запрягають людей в тяжкі ярма, продають або програють в карти рабів незрячих — своїх селян! І не скаменуться, падлюки! Усією душею ненавижу я тих катів нашого народу й мрію про знесення ганебного ярма-кріпацтва, що тяжить над мовою Батьківщиною! Але ж чи збудеться колись та моя світла мрія, чи станеться те? (Важко замислюється, потім неначе прокидується). Тільки оця краса творіння Божого, оці чудові, світлі «білі» ночі і є того добра тут, в цьому Петровому багнищі, в цій його прославленій столиці! Які ж вони гарні! Видно, як в день! Можу цілком вільно писати й малювати. (Виймає з кишені зошит й олівець, підводиться й дивиться на постаті Аполлона й Венери, що прикрашають алею). Як вдало копіює цей твір преславне античне мистецтво! Змалюю ці фігури собі до зошита. (Починає малювати. Ззаду підходить Сошенко, стоїть, непомічений Шевченком і слідкує за малюванням. Шевченко зупиняється й розглядає свій малюнок). Здається, добре виходить!

Сошенко (почувши українську мову, закриває ззаду Шевченкові очі). А ну, відгадайте, хто це задулив вам очі?

Шевченко. По мові знаю, що земляк.

Сошенко (віднімає від Шевченкових очей руки). Так, земляк. Але ж ви справжній мистець! Яке вдале у вас те малювання!

Шевченко. Так, я, дійсно, «мистець», бо вже чотири роки працюю в кімнатного маляра Ширяєва, до якого «в науку» запроторив мене мій дідич Енгельгардт. Весь цей час малюю покрівлі, паркані й вивіски. (З зірким сміхом). Хіба ж це не мистецтво?

Сошенко (зі співчуттям). То ви — кріпак? Така талановита людина й не на волі? Оповідайте мені щось про своє життя.

Шевченко. Так, я кріпак з Київщини. Батьки мої померли від невільничої праці, а дідич забрав мене з собою, як кімнатного козачка, в подорож до Вільна й Варшави, а коли помітив в мене дійсний нахил до малювання — віддав мене в науку до відомого портретиста Лямпи. Гадав напевно, що матиме не малу користь з мене для себе, як що я зроблюсь колись мистцем. Але вибухло польське повстання й він мусів втікати з Варшави до Петербургу «на той час, поки військо впорається з тими повстанцями», як він казав. Ну, а тут (знов з гирким сміхом) «наука» моя пішла по «більш практичному шляху» й я «вдосконалююсь» на тих парканах.

Сошенко. Як це важко й сумно! Але може мені пощастить якось допомогти вам, своєму землякові-українцеві! Може владеться вирвати вас з неволі й дати вам змогу розвинути далі свій талант (бачить поета Гребінку, що проходить по алеї. До нього). Добрий вечір, дорогий друже! Зупиніться на хвилину й познайомтесь з цим хлопцем; нашим земляком українцем. Це дійсно талановита людина, але ж він — кріпак. Треба щось зробити для нього, щоб дати йому можливість студіювати далі малярство.

Гребінка (підходить і вітається з Шевченком). То ви малюєте? Покажіть мені, прошу! (Шевченко подає йому зошит. Гребінка роздивляється малюнки). Талановите малювання!

Шевченко (дістає з кишені ще й другий зошит). У мене є ще й вірші.

Гребінка і Сошенко (разом). Читайте їх зараз же, просимо! Шевченко (читає):

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Доходу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались
Та ясень раз-у-раз скрипів.

Гребінка (захоплено). Яка краса! Який незрівняний малюнок буряної ночі над Дніпром! Яка поетична досконалість; так і чую сумні переклики тих сичів та скрип ясеня, що деколи долітає до мого вуха крізь рев Дніпра й дике завивання вітру. (Шевченко передає йому зошит й він швидко читає далі. Коли скінчив). Яке неперевершене знання наших народних вірувань і теплота й щирість у відображенні гіркої долі безмежно закоханої дівчини й вірного їй в кохані хлопця, що не завагався піти з життя, побачивши свою любов мертвою! Чудово! Балада «Причинна» має увійти до скарбниці українського романтичного письменства, а початок її: «Реве та стогне» — зробиться в майбутньому одним з найулюбленіших співів нашого народу й буде жити так довго, як і він сам і чарувати своєю широчиною й свіжістю серця й слух наших людей! Так, ви не лише маляр, але й справжній поет! Ми повинні заопікуватися вами, бо ж в вас горить справжній небесний вогонь! Але як це добре, що чарівниця, «біла» нічка, викликала сьогодні з кімнати сюди на прогулянку нас обидвох, закоханих в красі й мистецтві. Так, багатьох з нас можна зустрінути в Літньому саду в цю чудову пору! А це, в свою чергу, дало нам змогу зазнайомитись тут з вами.

Шевченко (зворушений й радий, до них). Я не знаю, як мені дякувати вам обидвом за вашу участь в моїй долі!

Гребінка й Сошенко (разом). Будьте певні в нашій допомозі й підтримці. Ми введемо вас на належне вам місце в нашій національній культурі!

Завіса

Картина 10

В мешканні секретаря Академії Мистецтв Григоровича.

Григорович (сидить при столі. Чути стукіт в ліві двері). Заходьте! Чекаю! (Сошенко з Шевченком заходять до покою).

Сошенко. Пане Василю! Прошу познайомитись з цим талановитим хлопцем!

Григорович (підводиться й по черзі стискає обидвом руки).

Сошенко. Це дуже здібний мистець-маляр та ще й гарний поет! Він — кріпак. Ми з паном Гребінкою знайшли його якось в одну з «білих» ночей в Літньому саду, де він змальовував статуї богів і обидва захопились його малярством і віршами. (До Шевченка). Покажіть панові Василю ваші малюнки, такі, як: «Смерть Люкреції», «Смерть Богдана Хмельницького», «Олександр Македонський виявляє довіря своєму лікареві Пілипові», «Смерть князя Олега», «Смерть Сократа».

Шевченко (розгортає зошит й подає його Григоровичу).

Григорович (роздивляється малюнки). Дуже гарно! Бачимо з них справжній хист до малювання в цієї людини.

Сошенко (протягає йому зошит з «Причинною»). Почитайте й це.

Григорович (бере й читає. Коли скінчив). Дуже сильна річ!

Сошенко. Ось тому ми з Гребінкою й вирішили звернутися до вас з проханням прийняти участь в долі цього хлопця Тараса, бо ж він ще, як і ми всі три, й українець.

Григорович. Я зроблю для нього з свого боку все, що буде від мене залежати. Але, перш за все, нам треба подбати про волю для нього. (Хвилину думає). Ось що ми зробимо для того: завтра ввечері я закличу до себе відомого Корифея малярства, нашого славного Карла Брюлова, відомого маляра Венеціанова й великого російського поета Жуковського. Прошу й вас з Гребінкою на цей час до мене. (До Шевченка). Звичайно, й вас. Обговоримо докладно всю цю справу й домовимось, що й як робити для звільнення вас з кріпацтва. А коли ви будете вже на волі, я влаштую вас в Академії Мистецтв і певен, що сам неперевершений Брюлов дбатиме про дальший розвиток і поступ ваших художніх здібностей. Так і зробимо. Чекаю завтра на вас. (Сошенко з Шевченком стискають йому руку).

Шевченко (виходячи з Сошенком в ліві двері). Щаслива моя зоря не кидає мене! Живу надією, що ви, мої добродії, таки добудете мені волю.

Григорович (навздогін йому, дуже ласкаво). Я цілком певен в тому!

Завіса

Картина II

У Григоровича зійшлися: Жуковський, Брюлов, Венеціанов, Гребінка й Сошенко, які сидять при столі й на канапі. До покою нерішуче входить Шевченко.

Григорович (підводиться від столу, йде йому на зустріч і тепло вітає його). Прошу, прошу заходити. Ми всі дуже раді бачити вас. (До зібраних). Ось той самородок, той діамант, що ви, панове Гребінка й Сошенко, випадково натрапили на нього в «Літньому саду». (До Жуковського, Брюлова й Венеціанова). Ви ще не бачили Тараса? Прохаю познайомитись з ним. (Всі вони по черзі привітно стискають Шевченкові руку).

Григорович (до всіх). Але до справи, мої панове! Всі ми приймаємо на себе високу місію заопікування Тарасом та поговоримо нині про практичні заходи в цій справі. Треба за всяку ціну перш за все звільнити його з кріпацтва. Для цього треба нам звернутись до його дідача. Моя думка (до Жуковського), що ви, Василю Андрійовичу, як більш-менш впливова при царському дворі людина, можете більше, ніж хто з нас других, вплинути в цьому на Енгельгардта. Чи ж відмовить він вам, вихователеві царевича, в вашому проханні про волю хлопцеві? Як гадаєте?

Жуковський. Радо візьмуся за це, але майже певен, що навряд чи чи осягну успіху, в тому. Я добре знаю цього людожера й мені відомо, що єдиний божок для нього в житті — це гроші. Моя думка, що лише за них і то за невеликі гроші, відпустить він Тараса. На той випадок, що я матиму в цьому сумну рацію, треба нам подбати й про них, але ж це не така легка річ, бо ж всі ми, мистці, люди немаєїні. (Швидко й весело). Та знайдемо раду й на цей випадок. (До Брюлова). Я буду прохати вас дуже, пане Карло, намалювати мій портрет й ми розіграємо його в лотерію. Ваше й мое ім'я, як обидвох, причетних до того портрету, досить добре відомі в тутешніх поступових колах, тому лотерія пройде, напевно, добре й ми матимемо потрібні нам кошти. Що скажете на це, панове?

Всі (разом). Чудова думка! Неодмінно здійснимо її!

Брюлов (до Жуковського). Добре, намалюю ваш портрет.

Жуковський. З насолодою позуватиму вам для нього. Коли почнете працювати над тим?

Брюлов. Я настільки захоплений вашою думкою, що, як тільки ви дістанете від Енгельгардта відмову відпустити Тараса без грошей, згоден в той же день і розпочати свою працю! Згода?

Жуковський. Звичайно, що згода. Прийду до вас.

Всі (разом, захоплено). Геніяльна думка! Як без грошей не можна, то матимемо й ті гроші.

Григорович (до Шевченка). А ви матимете волю. (Всі по черзі знов стискають схвильованому Шевченкові руку).

Завіса

Картина 12

Проїшов деякий час. Шевченко сидить при столі у себе в кімнаті в Петербурзі й працює над «Катериною».

Шевченко (відривається від писання й читає).

Кохайтесь чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.

Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.

Як-би сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що родила на світ Божий,
Мусять погибати.
Серце в'яне, співаючи,
Коли знає за-що;
Люди серця не спитають,
А скажуть: ледащо!

Кохайтесь ж чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Сміються над вами!

Здається непогано написано! А вже як правдиво й широко! (Чути стукіт в двері). Заходьте, прошу! (До кімнати заходять Жуковський з Григоровичем).

Григорович (стискаючи Шевченкові руку, дуже весело). Ну, ось, нарешті, маєте свою волю! Запам'ятайте сьогоднішній день — 22 квітня 1828 року. Сьогодні Василь Андрійович сплатив Енгельгардтові дві тисячі карбованців за вас і ви вже на волі.

Жуковський (теж потискує йому руку). Ось маєте документ від нього про це. (Простягає Шевченкові папір).

Шевченко. Я не вірю в своє щастя! Я більше не раб, якого можна безкарно вбити, знущатись над ним, не річ, яку можна продати! Я вільна людина! Світла зоре волі й людяности, нарешті ти зі мною! Не знаю, як я й віддячу вам, моїм визволителям! Є ще такі люди на світі!

Григорович. Ось Василь Андрійович оповість вам докладно, як це все сталося.

Жуковський. Я не помилявся, коли казав, що Енгельгардт вимагатиме грошей. Без них він і слухати не хотів про вашу волю. І то заломив ще аж 2750 карбованців. Але наш найславніший Карло Брюлов приспішеними темпами малював мій портрет й він швидко був вже готовий. Влаштовано льотерію, про яку ми домовились. Відбулася вона дуже вдало, бо ж всі квитки було продано. І при тому сталася ще й така чудасія: щоб зробити мені приємність, багато квитків закупила родина найбільшого російського кріпосника — царя Миколи. Певен, що як би вона знала, що гроші з льотерії призначено на викуп з кріпацтва борця за волю України, навряд чи зробила б вона те. Та те незнання грало на нашу користь і 2.500 карбованців ми вже мали в кишені й я сплатив їх за вас вашому своєвольцеві. Ось і все.

Григорович. Ви зараз же вступаєте до Академії Мистецтв, де будете вчитись під керівництвом нашого найславнішого Карла. Крім того, старанно доповнюватимете свою освіту.

Жуковський. А я беру на себе опікунство вашою літературною працею. Моя вам порада нині ж ознайомитись з мою «Світляною» та з Міцкевича «Ucieczka». Це — добрі зразки романтичних творів, якого напрямку я хотів би, щоб і ви дотримувались в письменстві.

Шевченко. Зроблю те, що ви кажете. А вам особисто, мій любий визволителю, я присвячую велику побутову поему «Катерина».

над якою ось працюю тепер. Знов лютому мійому добродієві Василеві Івановичеві маю намір присвятити велику історичну поему «Гайдамаки», сюжет якої я вже добре обміркував, а шановному панові Євгенові Гребінці поему «Перебендя». Це буде хоч малесенький вияв моєї найширшої подяки вам всім за те, що ви для мене зробили. Я одержав волю з ваших рук і вірте мені, що не змарную її з головою порину в вир праці й освіти.

Жуковський. Поможи вам, Боже, в тому! Приходьте до мене завтра — дам вам свої й Міцкевичові твори.

Григорович. А опісля до мене в Академію. Я вже влаштую там все з Брюловом, що до вашого навчання. (Обидва стискають руку Шевченкові й виходять).

Шевченко. Те, що тільки що трапилось зі мною, дає мені нові сили й насагу до праці! Берусь далі до «Катерини» (пише).

Завіса

Картина 13

Шевченко й княжна Варвара Рєпніна сидять в Яготині у неї в садку на ослоні й розмовляють.

Княжна. Яка я щаслива, мій любий друже, що ви тут у нас та ще й як член археографічної Комісії в Києві! Як йде вам та праця?

Шевченко. З доручення комісії я об'їзджую цілу Україну й роблю знімки з старих наших церков, будинків та руїн минулого, що збереглися до наших днів. Також роблю різні малюнки до альбому «Живописная Украина». Йде те все мені дуже добре й вдало й ця праця задовольняє мене, але, не дивлячись на це все, як сумно мені на душі! Заснула ти, моя Україно, безталанна вдово! Бур'яном укрилась, швіллю зашвіла, в калюжі, в болоті серце прогноїла й в дупло холодне гадюк напустила! Скрізь неправда, де не гляну, скрізь Господа лають! Серце моє в'яне, засихає. Хмара сонце заступила, я світу не бачу! Я втомивсь вже, одинокий, на самій дорозі! Замерзають мої сльози й марно трачу я їх на руїнах мого краю! Колись то в Україні веселі й вільні пишались села, а що бачу нині? Тільки панство гуляє, а весь нарід і моя родина в тому числі, стогнуть в ярмі дикого

кріпацтва й животіють в безпросвітній темряві. І хіба тільки чуже панство, московське та польське, так катують наш народ? І своє власне дере шкуру з своїх гречкосіїв незрячих, з українців, а дітей своїх вчигь, що вони на те тільки на світі, щоб панувати. Доборолась Україна до самого краю: гірше ляка свої діти її розпинають! Тільки й чути гіркий, голосний людський плачі! Ось латану свитину з каліки з шкурою знімають, бо ж, бачите, нема чим обути панят недорослих! Ось попід тинню опухла дитина, голодна мре, а мати на панщині пшеницю жне! Ось зведена дівчина, що відцуралась її й батько, й мати, а чужі не приймають, ледве шкандибає за селом з дитиною, а її зводловач, недолюдок, вже з двадцятою пропиває ту латану свитину! Хіба подину за хмари, бо нема там влади, нема кари, людського сміху й плачу не чути! Село неначе погоріло, неначе люди подуріли — німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть!

Княжна. Жадливі слова ваші, мій любий, та яка в них свята правда! Але ж ви вірите і я разом з вами вірю в те, що жива правда у Господа Бога.

Шевченко. Так, але тільки в Бога, а не на нашій грішній землі! Чи ж намагаються мої земляки полюбити щирим серцем Велику Руїну, брататись, обняти свого найменшого брата, щоб усміхнулась Україна — заплакана мати? Чи ж не насміялись би вони з мене за такі думки й, як і в мойому «Перебенді», назвали б мене дурним, як і старого, сліпого кобзаря й прогнали б геть від себе, сказали б: «Нехай понад морем гуля»!

Княжна. Та де там, мій рідний! Дивіться — скрізь вас вітають, як національного пророка України! Хто ще другий мав коли таку велику шану й всеукраїнську славу!

Шевченко. Це так, але ж чи робиться щось у нас для того, щоб повстати й порвати кайдани? Дуже мало робиться! Тільки ви й ваш Яготин, що є щасливим винятком на жадливому тлі сьогоднішньої дійсності, потішають мене в цій загальній безнадії і є єдиним світлим образом зо всієї України, що глибоко врізався в моє серце. Як яскраво доводить ваш приклад те, що й в теперішніх страшних, нелюдських умовах життя, все може бути по другому! Яка дорога мені ваша дружба й як захоплений я вашими ширими взаєминами зі мною, мій дорогий янголе!

Княжна. Я урочисто присягаюсь вам, що щоб не спіткало вас в житті, я ніколи не зміню того свого ставлення до вас і в мойй особі ви завжди матимете найвірнішого друга й можете за-

всігди розраховувати на всю потрібну вам допомогу з мого боку,
яку я тільки буду в силі подати вам.

Шевченко. Ну, та годі сумувати! Щоб серце хоч трохи одпочило,
згадаємо краще нашу колишню славу. Ось вам мій «Іван Під-
кова» (деклямує).

Чорна хмара зза лиману
Небо, сонце криє;
Сине море звірюкою
То стогне, то вие,
Дніпра гирло затопило.
«А ну-те, хлоп'ята,
На байдаки! Море грає,
Ходім погуляти!»
Висипали Запорожші,
Лиман човни вкрили.
«Граї же море!» — заспівали
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті:
Поглядає сюди-туди,
Де то быть роботи?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку — човник стали:
«Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!»
— «Добре, батьку отамане!»
Кругом заревіло.
«Спасибі вам!»

Надів шапку.
Знову закипіло
Сине море. Здовж байдака
Знову похоче
Пан отаман, та на хвилю
Мовчки поглядає.

Що ви скажете? Як воно на вашу думку?

Княжна. Мене захоплює мистецьке відображення вами минувшини України! Яка мальовнича постать Підкови! Як правдиво подаєте ви настрої запорожців, що йдуть з ним у похід! Як чудово скоплюєте їхню лицарську, незрівняну хоробрість! А знов ваше знання історії України!

Шевченко. Хай так! Підкова — це отаман, за яким кожний піде на смерть. Це образ єдності нашого війська зі своїм вождем. Але слухайте. Ще заспіваю вам знов своє власне *(співає)*.

Бють пороги, місяць сходить,
Як і перше сходив...
Нема Січи! Пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
«Де то наші діти ділись,
Де вони гуляють?»
Чайка скитлить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.
На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують.
Питаються у буйного:
«Де наші панують?
Де панують, бенькетують,
Де ви забарились?»
Верніться! Дивіться:
Жита похилились
Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла...
Верніться!

Шевченко. А про це що скажете?

Княжна (захоплено). Це — найсильніша річ, яку я зустрічала в українському письменстві! Ось вона тут — казкова місячна українська ніч над ревучими порогами й ледве чути шелестіння й шепіт сумуючих про долю козацтва очеретів!

Шевченко. Але ж ви дивитесь на мої твори лише з огляду літературного й так високо, може ще й не по вартості, оцінюєте їх. Дуже вдячний вам за це. Я ж сумую в них про те, що з кінцем Січі закотилась зоря сподівань наших на відновлення нашої національної слави, незалежності й нашого державного визволення, бо ж загинула та сила — наше національне військо, що єдина спроможна була спричинитися до того всього, а про те живу надією на те, що наша слава не вмере не поляже. (Вагається). Але може вам чуже замилювання до нашого героїчного колишнього й ті мої надії? Отже й присвячену вам поему «Тризна» я написав тому в великоруській мові.

Княжна. Та що ви, друже мій любий! Ви ж знаєте добре, як я до вас ставлюся: беззаперечно схвалюю не тільки все, що ви робите, але, навіть і те, про що ви гадаєте. Знаєте й з якої я родини й що я небога відомого декабриста Волконського, а чи ж вам не знати тамтешнього ставлення до всякої деспотії й усіх проявів її в житті народів!

Шевченко. Все це так, але ж, але ж... Чи ж може ненароджена українка бути шире, всім серцем на боці нашої Батьківщини? Дивіться, як ставиться, наприклад, критика російських «революційних демократів» до моїх українських творів. Ось вам ворожа й глузлива рецензія Белінського на моїх «Гайдамаків»: «Вірші простацькі, дубоваті. Треба писати живою московською, а не «мужицькою» мовою». Спасибі за раду! Теплий кожух, тільки шкода — не на мене шитий, а розумне ваше слово брехнею підшите, бо ж ви розглядаєте мій твір з свого московського погляду. Та нехай я буду й «мужицький» поет, аби тільки поет. (Сумно). Думи мої, думи мої! Лихо мені з вами! (Невесело співає).

Думи мої, думи мої!
Лихо мені з вами!
На що стали на палері
Сумними рядами?

Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пильну?
Чом вас лихо не приспало
Як свою дитину? . .

Княжна (палко й переконано). На віки лишиться неперевершеною ця ваша рідна національна українська елегія! Та покиньте ваші сумні думки, мій рідний, і вірте в мою щирість. Але ходім обідати; вже час. (Простягає Шевченкові руку, яку він міцно стискає. Вони підводяться й ідуть до хати).

Завіса

Картина 14

1846 рік. Сходини членів таємного «Кирило-Методіївського Братства» в мешканні Гулака в Києві. При столі сидять: Костомаров, Куліш, Білозерський, Гулак та Маркович. Шевченко нервово ходить по кімнаті.

Костомаров. Мої друзі! Всім вам добре відома моя пропозиція про надання нашому гурткові, замість попереднього півлегального характеру його, рис таємного товариства. Знаєте ви й про те, що на політичному тлі прагнемо ми панславизму, тоб то політичної злуки всіх слов'янських народів, на суспільному — простуємо до шкляовитої рівності всіх громадян, до скасування кріпацтва. Завдання наше, керуючись заповідями Христовими, працювати для виховання й освіти народу нашого, бо ж тільки в тих заповідях є найбільша надія на моральне відродження людства. З моєї «Книги буття Українського народу» знаєте ви й про посланницьку місію нашої України в світовій історії людства — через неї відродиться воно й наступить нове царство на землі.

Гулак. Але ж чи поляки в творах Чайківського й других польських панславистів не говорять теж про месіанізм Польщі в цьому питанні?

Білозерський. А московські панслависти про опіку Росії над всіма слов'янськими народами, бо ж тільки в тій гегемонії її бачать майбутність і щастя всіх слов'ян?

Куліш. Так, але польські панслависти лишують для Польщі перше місце в тому слов'янському об'єднанні народів, а в московських

той їхній панславизм виродився в чистої води панрусизм. Не те у нас. Ми мріємо про справжню федерацію всіх слов'ян без жодної гегемонії якогось одного слов'янського народу над другими. В тому й є істотна різниця між нашою й їхніми концепціями.

Шевченко. Ось же всі слов'яни повинні бути добрими братами, бо ж ми всі — одної матері діти. Нехай же нерозмежовано останеться на віки од моря до моря слов'янська земля! Хай же зіллються в одно море слов'янські ріки, але, звичайно, не в московське чи польське море, як бажають того московські й польські панслависти! А кріпацтво ненавижу я як найглибше й тому цілковито поділяю не тільки ту політичну, але й що суспільну програму нашого гуртка.

Костомаров. Ну, ось ви всі чули вислови з цього приводу не лише нашого «гарячого Куліша», але й нашого «світильника з неба», як всі ми, молоді ідеалісти, називаємо Тараса. Чи ж є які заперечення проти остаточного ухвалення наших програмових за-
сад?

Всі (разом). Звичайно, що нема. Так воно й повинно бути!

Костомаров. Тоді дозвольте мені, як головуючому сьогодні, оголосити наші сьогоднішні збори закінченими, а про слідуючі всі ми довідаємось в наш звичайний конспіративний спосіб. (Всі члени стискають один одному руки й виходять. Лишається лише господар. Чути стукіт в двері).

Гулак. Прошу! (Заходить Петров).

Петров. Що це за політична дискусія відбулася у вас тут нині, любий сусіде? Мене страшенно зацікавило те, що я випадково почув з неї через стіну. Я глибоко співчуваю ідеї слов'янського об'єднання й хотів би й собі прилучитись до вашого гуртка. Захоплює мене й його суспільна програма.

Гулак. Як що ви вже майже все чисто знаєте, то мені нема чого більше й оповідати вам на ваше запитання. Дійсно у нас існує таке товариство. Як що хочете приєднатись до нас, поставимо це на обговорення наступних сходин і приєднуйтесь. Повідомлю вас, коли вони мають відбутися.

Петров. Згода. Так і зробимо. До побачення. (Процяється й виходить ліворуч).

Завіса

Картина 15

1847 рік. Куліш, його дружина й Шевченко сидять в хаті Куліша на Чернигівщині й розмовляють.

Куліш. Врешті, друзі мої, остаточно умовляємось тимчасово залишити нашу нещасливу Батьківщину й щонайскорше виїхати всім втрійку до Італії. Дуже вчасно здогадалась Петербурзька Академія Наук відрядити мене закордон з метою, щоб я, після належного наукового вдосконалення й повороту додому, зайняв катедру слов'янських мов і літератури в університеті. Доволі вже нам тремтіти від жахів російського деспотично-жандармського режиму, що пильно слідкує за кожним нашим вільним словом і прагне захопити нас і загнати туди десь, де «й Макар телят не ганяв». Відпочинемо душею, побачимо напрочуд гарну природу шеї мрійної південної країни, історичний Рим з Тибром, прегарний Неаполь з деколи ще й нині димлячим Везувієм, поблукаємо по чарівній Сицилії, поїмо помаранчів, мандаринів і розкішного винограду, поп'ємо гарячого італійського вина, обдивимось палац дожів у Венеції, поїздимо по славнозвісних П каналах, а тоді вже в спокійних італійських умовах я знов візьмусь до своєї наукової й літературної праці.

Дружина Куліша. Послухаємо казкові пісні венеціанських гондолерів, що чудовою симфонією бреньять над послулими в сріблястому місячному сяйві вулицями-протоками й вже й нині полоняють мої вуха... Подихаємо, нарешті, й ми, хоч деякий час, на повні груди!

Куліш. Так, моя непоправна мрійнице, любий мій поете жіночого горя, почуємо й це, як що ти так мрієш про ті сонати гондолерів.

Шевченко. А я під керівництвом відомих італійських мистців візьмусь за продовження своїх малярських студій. Тільки де роздобуду я грошей на те навчання?

Дружина Куліша. Не турбуйтеся про це, мій друже! Я так зачарована вашими незрівняними нашими рідними українськими піснями, що ви співали їх боярином на моєму весіллі, й всією вашою такою небуденною постаттю в нашому культурному житті, що ми домовились вже з чоловіком про те, що я офірую все своє віно для шляхетної й високої мети доповнення й всебічного поширення закордоном вашої загальної й фахової художньої освіти. Так повинно бути — самородок, діамант Укра-

їни повинен виблискувати з належної високої закордонної освітньої оболонки.

Шевченко. Не маю слів, щоб висловити вам мою найширшу подяку за це ваше бажання, але ж чи можу я прийняти від вас цю велику жертву? Ви ж тим позбавляете себе свого, не дуже великого маєтку!

Куліш. Годі про це! Так буде зроблено! Українці вміють цінувати своїх геніїв! Але перед закордонною маждрівкою я мушу ще полагодити деякі свої справи у Варшаві, куди виїду за пару днів.

Шевченко. Я маю їх теж дуже багато в Києві й поза ним і то дуже термінових. *(Підводяться)*. Тому мушу лишити вас, моя ласкава добродійко, й вашого співчутливого чоловіка. *(Стискає руки господарям і йде до дверей ліворуч)*.

Куліш *(йому навздогін)*. Про день виїзду й про місце нашої зустрічі перед тим повідомлю вас листом. *(Шевченко виходить)*.

Завіса

Картина 16

5. квітня тогож таки року. За коном пором на березі Дніпра. Чути голоси: «Ось ми, нарешті, вже й на Київському боці! А нелегко було плисти сьогодні; ось як розгойдались хвилі!»

Шевченко *(виходить з лівого боку кону, зупиняється й дивиться на Київ, що є праворуч кону)*. Вітаю тебе, мій любий батьку, старий Києве! Знов увесь час милувався я з ріки твоєю незрівняною красою й чудовими краєвидами, що мальовничо розстелились перед очима на високому березі! Та, нема в світі другої України, немає другого Дніпра! Але мушу поспішати: шість стільки праці чекає на мене! *(Простує праворуч та йому перетинає шлях жандармський офіцер з трьома жандармами)*.

Офіцер *(владно)*. Зупиніться й покажіть мені ваші папери!

Шевченко *(в бік)*. Туди до біса! *(Виймає документ й показує його офіцерові)*. Ось маєте!

Офіцер *(швидко читає)*. Так, так! Шевченко Тарас! Гарзд! Саме ви нам і потрібні! Нам добре відомо про існування вашого злочинного «Братства», про всю його революційну діяльність і про

шкідливі для держави його плани й заміри. Знаємо не тільки про вашу участь в ньому, але й про ваше скрайнє поступовання там, Студент Петров зрадив вас усіх. Як ви будете заперечувати те все, дамо вам наочний звід з вашим обвинувателем і він виявить вас і всіх ваших. Ви арештовані! (Ховає Шевченковий документ). Ходім! (До жандармію). Ведіть його! (Жандарми оточують Шевченка й ведуть праворуч).

Шевченко (виходячи). Ото паллюка Петров! Хто б міг припустити, що він — провокатор! От тобі й поїхав до Італії! (Всі виходять праворуч).

Завіса

Картина 17

Шевченко сидить на ослоні біля тапчанчика з Іжою в казематі 3-го відділу в Петропавлівській фортеці в Петербурзі.

Шевченко (бере з тапчанчика папірець і читає свій вірш).

В неволі тяжко хоч і волі,
Сказати по правді, не було!
Та все таки якось жилось,
Хоч на чужому та на полі...
Тепер же злої тої долі,
Як Бога ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю
Що дався дурням одурить.
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю
Що не в Україні поховано,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.

(Важко підводиться й підходить до заграбованого вікна, кладе папірець на підвіконник, нише олівцем, потім читає).

Костомарову.

Весело сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних

Гостей зачинених своїх
Сердешним чаєм напували
І часових переменяли,
Синемундірних часових.
І до дверей, на ключ замкннутих,
І до решітки на вікні
Привик я трохи — і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих
Моїх кривавих, тяжких сльоз.
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч би рута.
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село:
Кого я там, коли покинув?
І батько, й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати...

(Приглядається уважно у вікно).

Дивлюсь — твоя, мій брате, мати,
Чорніше чорної землі.
Іде, з хреста, неначе знята.
Ось там іде...
Молюся, Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани...

(Дивиться у другий бік вікна). Добре ще, що це — кутний каземат! Ось там, ліворуч, вулиця «Петербурзької сторони», а праворуч несе свої сирі, каламутні хвилі, непривітна, широка Нева. Та нині вона досить лагідна й ласкава, бо ж мали ми сьогодні веселу весняну днину. А яка вона під час частих тут бурь! Сиві, злі хвилі сердито б'ють в кам'яний мур каземату, навіть в саме загратоване віконце його. А через широку поверхню ріки на тому боці дметься велика червона громада — Зимовий палац царя Миколи, де він розкошує. О, кате, лютий кате України! Почекай, прийде й на тебе праведний суд Божий й ти заплатиш за всі свої злочини! *(Відходить від віконця, підходить до миски на тапчанчику, сьорбає з неї щось ложкою й лягає на нари).* О, нудьга, безпросвітна нудьга!

Але надходить вже ніч. Спробую заснути. (Світло на коні затемнюється. Шевченко перевертається з боку на бік. За пару хвилин). Ні, не спиться. Сон біжить від очей... Та що це? (Прислухається. (Ось чую за дверима розмову двох часових про своє нежиттє. (Знов прислухається).

Голос першого часового (з-за дверей). Така ухабіста собой і менше белой не даріла, а барін — бедньейкай такой... Меня то, слить, і подсмотрелі... Свезлі в Калугу і забрілі... Так вот те случай та какой!

Голос другого часового. А я, аж страшно, як згадаю! Я сам пішов у москалі... Таки ж у нашому селі пізнав я дівчину... Вчашаю й матір-удову еднаю. Так пан заклятий не дає: «Мала ше» каже. Нехай, дождься й знов вчашаю до Ганусі... На той рік знову за своє. Пішов я з матір'ю просити. «Шкода», каже «і не проси», «пятьсот», каже, «коли даси — бери хоч зараз!» Що робити? Головка бідна! Позичать? Та хто таку позиче силу? І Пішов я, брате, зароблять... І де вже ноги не носили? Поки ті гроші заробив, я годів зо два проходив по Чорноморії, по Дону... І подарунків накупив найдорогіших... От, вертаюсь в село до дівчини вночі — аж тільки мати на печі та й та, сердешна, умирає а хата пустою гние. Я викресав огню, до неї — од неї пахне вже землею, уже й мене не пізнає... Я до попа та до сусіди. Привів попа, та не застав — вона вже вмерла... Нема й сліду моєї Ганни... Я спитав таки сусіду про Ганусю... «Хіба ти й досі ще не знаєш? Гануся на Сибір пішла. До панича, бачиш ходила, поки дитину привела та у криниці й затопила!» Неначе згага запекла... Я ледви-ледви вийшов з хати... Ще не світало... Я в палати пішов з ножем, не чув землі... Аж панича вже одвезли в школу в Київ. От як, брате! Осталися й батько, й мати, а я пішов у москалі! І досі страшно, як згадаю... Хотів палати запалить, або себе занастити, та Бог помилував. А знаєш, його до нас перевели із армії, чи що...

Голос першого часового. Так чтоже? Ну, вот теперь і прикалі!

Голос другого часового. Нехай собі! А Бог поможе — і так забудеться колись!

Шевченко (засинає). Х-х-... (Швидко чути, як б'ють зорю. Миттю прокидається). Вже ранок — швидко минула проклята ніч! Бач, паничі мені приснилися і не дали, погані, спати...!

Завіса

Картина 18

Той же 1847 рік. Цар Микола I сидить при бюрку в своєму кабінеті в Зимовому палаці в Петербурзі. Шеф жандармів граф Орлов стоїть перед ним.

Орлов. Насмілююсь доповісти вашій царській величності про зухвалу українсько-панславистичну організацію, викрити моїми жандармами в Києві. Переведене ними слідство довело злочинні цілі її: намір зруйнувати російське царство й замінити його на федерацію всіх рівноправних слов'янських народів, знищити кріпацтво, знести станові привілеї в державі й порівняти всіх мешканців її в правах. Серед членів її особливо відзначили мистця-маляра, українського письменника Тараса Шевченка, який підтримував найбільш екстремістські погляди в ній й займався писанням нечувано нахабних, збуджуючих нарід до відвертого повстання, бунтарських віршів, персонально образливих для вашої царської величності й для царської родини. Він спочатку довгенько сидів в петербургській штаделі, а зараз я беру на себе сміливість подати на затвердження вашої величності такого присуду в його справі: «За складання революційних і, у високій мірі, сміливих віршів («Сон», «Кавказ») і за зухвалу образу царської родини у вірші «Сон» — заслати Шевченка простим салдатом в Оренбург, а звіттіля відправити етапом до Орської кріпості над Уралом». Ось присуд. (Подає його цареві).

Микола I (бере його, швидко читає, щось дописує до нього, потім читає дописане Орлову). «Під найгостріший догляд із заборону писати й рисувати». Все! Дякую за службу! Можеш йти!

Орлов. Завжди до послуг вашої царської величності. (Виходить).

Микола I. Хай той Шевченко попише й помалює ще щось тепер!

Завіса

Картина 19

Друга половина 1847-го року. Ніч в касарні на засланих в Орській кріпості. Кілька жовнірів сплять на нарах.

Шевченко (в глибокій задумі лежить на нарах, на своєму місці). Яка ж довга вона, ця ніч в цій смердячій хаті! Нема й загово-

рити до кого й побалакати про своє горе! Хіба тільки до стіни, але хоч бийся об неї головою, вона глуха — все одно не почує й не обізветься. Тільки й лишається мені самому з собою без слів розмовляти про свої «младенческії сні». Перевертаюся з боку на бік й тоскотно дожидаю, мов волі, мов сонця, коли почне благословлятися на світ... Чого тільки не передумаю, про що тільки не згадаю тоді! Неначе спинили П, прокляту ніч, ці мої думи: години течуть літами, ні, навіть віками! Тільки перед ранком замовкне швіркун, що один лише порушує важкий мій нічний кошмар... Швидко вже битимуть «збори» і я знов благаю Бога, щоб смеркало, бо зараз поведуть мене, старого дурня, на позорище — муштрувати, щоб знав, як волю шанувати, щоб пам'ятав, що дурня всюди б'ють. І кожну ніч таке! Линуть місяці без жодної надії на краще! Минають літа молодії, минула доля... Блавав би вже Бога я й про смерть, але ж моя Україна й крутоберегий Дніпро, й мої любі друзі, що єдесь там, на волі, сплячуть ті мої благання. А як я святкую отгуг неділеньку святую? Неначе злодій, крадусь в поле, на степ широкий понад Уралом. І стрепенеться мое побите серце! Вихожу на високу гору, дивлюся понад чужим полем, рудим, аж червоним, згадаю Україну з її голубими й зеленими ланами й згадати боюся... Помріяв і гайда знов в неволю! Щоб, не дай Боже, хоть не побачив, крадуся поза валами в касарні... Таке то!

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Хто згадає, чи забуде
Мене в снігу, на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими
І не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, помру
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій, несвоїй землі:
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молясь,
Молися, сину! За Вкраїну
Його замучили колись».

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві і в огні
Її, окраденну збудять...
Ох, неоднаково мені!

А до того всього, захворів я нині тут на ревматизм и цингу.
Важко страждаю від тих злих хворобі
(Замислюється й за пару хвилини дуже сумно).

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині
З Киргизами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі... та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте, сизокрилі,
Мої голуб'ята
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Завіса

Картина 20

1848 рік. Барак на острові Кос-Арал.

Шевченко (сидить і малює). Неначе степом чумаки у осени верству проходять так і мені мінають годи, а я й байдуже: книжечки мережаю та починаю таки віршами. Розважаю дурну голову свою та кайдани собі кую, як щі добродії дознаються про те. Та вже нехай хоч розіпнуть, а я без віршів не улежу: уже два годи промережив і третій в добрий час почну. Так, це, справді, так, бо ж ось трохи пошастило мені і тут у неволі: по

весні 1848 року приділено мене щасливим збігом обставин за рисувальника до експедиції капітана Бутакова, якому доручено дослідити береги Аральського моря. А це й дало мені ту змогу вільно малювати та мережити мої вірші в книжечку. Та (дивиться у вікно на море) що я бачу тут, на цьому Аралі? І небо невмите, і заспані хвилі, і понад берегом геть-геть, неначе п'яний очерет від вітру гнеться. Боже милий! Чи ж довго буде ще мені в оцій незамкнутій тюрмі над цим нікчемним морем світом нудить? І Кого спитаю про це? Хіба оцю поживклу в степу траву? Але й вона мовчить і не хоче мені правдоньки сказати! Незносний мені вже далі оцей важкий тягар неволі! Знов мені не привезла нічого пошта з України! Колись божились там і клялись, братались, сестрились зі мною! Чи ж не повмірали вони там з холери, бо інакше хоч клаптик переслали б мені того паперу! Яка ж то журба мені бачити, як другі, що одержали листа, читають його! З жалю оповім хіба морю про своє горе та заспіваю знов пісеньку! Вона — ширій друг, бо люди зраджають, а вона мене порадить і розважить, і правдоньку мені скаже! А як зустрічатиму я тут, на Кос-Аралі, Різдво? Наче чую, як заревуть дзвони там на Україні! Підуть там всі люди до церкви молитись. А тут, в пустині, лише почую виття голодного звіра й шал злої шурубури, що засипатиме піском і снігом мою хату-курінь. Та на те й лихо в світі, щоб з ним битись! Треба б змерти та, наперекір всьому лихому, все не вмірає в серці якась надія. Нею й б'юсь з тим лихом. Ось загнав мене сюди той лиходій Микола й сиди та муча тут! Ото ж ті проклятуші царі! Чого тільки не виробляють вони для своєї примхи! Тільки тим і живуть вони! Хоч би й той роспусник син стародавнього жидівського царя Давида, Амон, що згвалтував свою сестру Фамар! Ну, а цей «наш» Микола хіба не викрадає собі, як оповідають про нього, після театральної вистави дівчаток-учениць балетної школи з театру? На що здалися вони людям, ті царі! Але досить вже про них! Цур їм!

Бутаков (входить зіворуччя). Добрийдень, Тарасе Григоровичу! З надходячим святом вас! Що це ви тут малюєте? (Дивиться на малюнки).

Шевченко. Місячну ніч на Кос-Аралі.

Бутаков. Дуже гарно, дуже гарно виходить! Скільки гарних краєвидів, і акварелею, і олівцем, намалювали. А під час цієї зимівлі тут на острові скільки зробили вдальх малюнків!

Шевченко. Так, і свій автопортрет, і «Становище Аральської експедиції», й «Ви та Істомін на Кос-Аралі», й «Форт Кара-Бутак», й «За малюванням в наметі», й «В юрті», й «Байгуші», й «Киргиз на коні», й «Острів Миколи», й «Пожежа в степу», й «Раїм за заходу», й «Рослина над Аралом», й «Шкуна Константин», й цю «Місячну ніч». І все це завдяки вашій людяності, що дає мені змогу, не дивлячись на царську заборону малювати, не тільки виконувати рисунки для експедиції, але й писати сторіччя речі. За цей рік написав я аж 57 творів, з них 54 припадає на час цієї зими.

Бутаков. З них особливе вражіння робить на мене ваша «Марина». Це дуже сильна й ганбляча самовладців-дідичів річ в письменстві. Сильна й «Титарівна». Але кидайте малювання! Я прийшов сюди, щоб покликати вас до себе зустрічати свято. Хоч не так, як у вас в Україні, але якось зустрінемо його. Ходім швидко!

Шевченко. Дякую. Зараз покладаю все своє малювальне приладдя. (Складає й обидва виходять ліворуч).

Завіса

Картинна 21

10. жовтня 1849-го року в Раїмі.

Шевченко (сидить на ослоні). П'ятого травня вирушили ми з Кос-Аралу в другу літню експедицію до Аральського моря. Цілісіньке літо тинялись по його каламутних хвилях і завзято працювали. Але, врешті скінчили цю свою останню науково-службову мандрівку й наш «Константин» двадцятьдругого вересня повернувся знов до Кос-Аралу, а на початку цього жовтня посунули ми вже сюди до Раїму. Дуже вдала й цікава експедиція й з якими добрими наслідками скінчилась вона! Оглянули береги Аралу, знайшли й описали багато невідомих досі островів на ньому та з'ясували астрономічні пункти. Хоч і тяжко й нудно жилося мені на степу й на морі, а особливо дошкуляв мені наш похід з Орської кріпости до Раїму, бо ж майже всі сімсот дві верстви його пройшов я пішки, але ж ті півтора роки, що я був в складі експедиції, я почував себе більш-менш людиною, а не щяковито безправною істотою — рядовим числом 191. А скільки я написав і намалював під час тої експедиції! Та скін-

чилося це тимчасове полегшення в моєму житті й я не знаю, куди то кине мене мій лихий талан, моя зла доля.

Бутаков. *(швидко входить зліворуч)*. Тарасе Григоровичу! Сьогодні вирушаємо до Оренбургу.

Шевченко. І мене берете з собою? А що я там буду робити?

Бутаков. Звичайно, що так. Там будете жити на приватній квартирі в мене й опрацьовувати художні матеріяли експедиції. Хутко збирайтесь, не баріться, бо ж за яку годину виїздимо. *(Виходить праворуч)*.

Шевченко. Неначе б то знов усміхається мені покищо моя доля — й житиму не в казармі, й не будуть ганяти на муштру. Тільки чи надовго це? *(Дістає з кишені зошит, пише, й потім читає)*. Готово! Парус розпустили: посунули по синій хвилі поміж кугою в Сир-Дар'ю байдару та баркас чималий. Прощай, убогий Кос-Арал! Нудьгу заклую мою ти розважав таки два літа. Спасибі друже! Похвались, що люде й тебе знайшли й знали, що з тебе зробити. Прощай же, друже! Ні хвали, ані ганьби я не сплітаю твоїй пустині: в іншій краю, не знаю, може й нагадаю нудьгу колишню колись. Перевертається прочитана Кос-Аралівська сторінка книги мого життя й я закінчую її шим віршем.

Завіса

Картина 22

Вересень 1850-го року. Камера каторжної тюрми. Загратоване вікно. Голі дошки під стіною замість ліжка. Біля них талчаник, на якому сидить Шевченко.

Шевченко. Лічу в неволі дні і ночі і лік забуваю. Як то тяжко-важко ті дні минають! А літа плывуть за ними, плывуть собі тихо, забирають за собою і добро й лихо! Забирають, не вертають ніколи нічого! І не благай! Нехай гнилими болотами плывуть собі між бур'янами літа невольничі мої, а я... посижу трохи, погуляю, на степ, на море подивлюсь, згадаю дещо, заспіваю та й знов мережить захожусь дрібненьку книжечку. Так воно було в тому Кос-Арал. Так і змалював я своє тодішне життя в цьому Оренбургському вірші. Та не те тепер: шостого листопада минулого року прибув я з експедицією до Оренбургу живий-здоровий і коли не дуже щасливий, то принаймні весе-

лий. За пару днів на прохання Бутакова наш цар і Бог, командир корпусу генерал Обручов призначив мені до помочі, для опрацювання художніх матеріялів експедиції, поляка-засланця, Залеського, в товаристві якого почував я себе дуже добре, а далі й до такої міри пішов мені на руку, що двадцятого листопаду спитав шефа жандармів, чи не міг би я малювати під доглядом свого начальства. Тим часом я вже намалював там свій автопортрет, який згодом надіслав своїйому найширшому другу, княжній Репніній на пам'ять. Та чекай від крокодила ласки: в кінці грудня жандарм повідомив Обручова, що цар Микола рішуче не згодився на це. Після того відмовляють представити йому мене до помилування за Аральський похід й підтверджують заборону мені писати й малювати. Далі ще кілька місяців все йде, як і до того: — я й далі мешкаю на приватній квартирі, пишу й малюю й прохаю мого добродія Жуковського, клопотатись у жандармів про знесення тої заборони. Поет робить те, але знов відмова. Та ось на моє лихо дідько приніс на мої шляхи якогось пройдисвіта, хорунжого Ісаєва, який доносить Обручову, що я не дивлячись на заборону, ходжу в швільному одязі й таки пишу вірші й малюю. І кінець всім моїм полегшенням: Обручов лякається відповідальности за те, що в його війську порушено той царський наказ й що він сам, навіть, дивився на це крізь пальці й наказує зробити в мене трус, арештувати мене на гауптвахті, а далі перевести знов в Орську кріпость з наказом коментантові пильно стежити за мною. Крім того, надсилає військовому міністрові рапорт про наслідки зробленого в мене трусу, бо ж падлюка Ісаєв може й туди дістатись, а тоді генералові не буде солодко! Де ж подівся той Оренбург і всі мої полегли по службі? І знов ненависні мені мури Орської кріпости й проклята фронтова муштра! Тим часом цар на подання міністра вирішує мою дальшу долю: — під найсуворіший арешт до скінчення слідства, а далі під суворий догляд в якийсь віддалений батальйон. Мене садять до цієї каторжної тюрми, де я конаю вже майже два й пів місяці, мене суворо допитує командир батальйону в присутности священника фортеці. Як пташка літа, чекаю нині кінця того слідства, але ж після того мушу потрапити кудись ще як найдальше! Вже три роки тяжко мучусь я тут на заслані, а тепер має бути зі мною ще гірше! Погано, дуже погано! Чи ж витримаю я ще й далі й чи не загину тут?

Завіса

Картина 23

1857 рік. Новопетрівський форт.

Шевченко (сидить важко замислившись). Вже майже сім років, як я тут... Як мені тяжко живеться! Які муки терплю від фортових робіт, на яких постійно конаю! Як вони вже остогидли мені! Не видно й кінця тому моему животінню! А ще важчі для мене за ту пекельну працю моральні страждання, на які прирекла мене тут моя лиха доля! Повна духовна самота, що в ній перебуваю я весь час, то ж незносний тягар для мене! Як тяжко гнітить вона мене! Нема жодної надії на покращання мого талану! Цілковито зневірився я в це! Туга за Батьківщиною давить без краю мое серце! Пристрасно люблю я її! Не можу чути без хвилювання нашої співучої, задушевної, прекрасної мови, наших незрівняних пісень! Тільки почую десь випадково щось з того, обличчя мое одразу змінюється, серце починає битись, як пташина в клітці й мені хочеться зраз ж обняти й притиснути до серця кожного українця. Та найсильніші я терплю муки від тої царської заборони мені малювати, чого непорушно трималося весь час мое «начальство». Щоправда, за теперішнього команданта Ускова становище мое покращало: дружина його Агата ставиться до мене дуже прихильно й я в них, як в рідній сім'ї. Він просив, навіть, командира Оренбургського корпусу генерала Перовського дозволити мені малювати запрестольний образ для кріпосної церкви, але де там — той odmовив йому в тому, бо ж тим був би порушений найсуворіший особистий царів наказ про заборону мені займатися тою штукою. Але ось я знайшов коло фортеці глину й алябастер й почав займатися скульптурою: зліпив тріо — Киргиз, його жінка й корова, зліпив Івана Хрестителя, намалював портрет нашої командантші з донькою, взагалі багато ліплю. Вже більше двох років минуло, як з експедицією академіка Бера приїхав був сюди природознавець Данилевський, виняктові інтелігентна людина, в товаристві якого прожив я коло двох місяців й був дуже щасливий тим, а, відпровадивши його, мало не одурів. За ті всі полегшення влячний я виключно Усковим, але що це: найбільший тягар для мене думка про те, що ніколи не побачу вже я нашої Неньки-України. Горе, горе! (Закриває лице руками).

Усков (проходить через коні і спинається біля Шевченка). Не дивіться так безпорадно на своє життя! Не піддавайтесь розпачу, вірте в кращу, майбутню, свою долю.

Шевченко (підводиться). Дякую за співчуття, але ні — це вже мій кінець! Нічого не буде кращого! (Усков йде далі, а Шевченко продовжує так само сидіти. За кілька хвилин скорботно говорить). А чи ж багато благав я в Бога? Лише хатину в гаї, дві тополі біля неї та безталанну мою Оксану, щоб разом з нею дивитись з гори на широкий Дніпро, на яри, на золотополі лани й високі могили. Дивитись і думати, коли їх понасипали, кого там люди поховали, яких минулих віків вони мовчазні свідки... Заспівати вдвох сумну думу про лицаря-гетьмана, що ляхи спекли його на вогні, зійти потім з гори у темний гай над Дніпром і гуляти там, аж поки не смеркне... Ось зійшла вже вечірня зоря з місяцем над горою, туман розлігся по ланах, заснув мир Божий. Ми б подивились, помолились і, щиро розмовляючи, пішли б вечеряти в свою хатину. Та де! Нічого нема того! Не дала мені того раю мачуха-доля! Тільки й благаю ще, щоб довелось умерти хоч на малесенькій горі понад нашим велетнем Дніпром, а не тут, понад щим непривітним, похмурим Каспієм. Краще б було, якби моя мати не родила мене, або утопила, як мав би я в неволі Господа гнівити. (Сідає свої довгі вуса й знов замислюється. Усков з дружиною виходять з ліворуччя).

Агата (до чоловіка). Знов він, як хмара! Нахмурене чоло й нервовий рух за вуса... Цілковита розпука насунула на нього... Треба розважити його. (До Шевченка дуже ласкаво). Любий Тарасе Григоровичу! Дуже прохаю: подолайте той свій настрій. Будьте таким веселим, як деколи. Ви ж вмієте так дотепно жартувати, так комічно оповідати. (Сідає з чоловіком на осли). Сідайте й ви тут біля мене й заспівайте мені щось з ваших улюблених, рідних пісень. Я так закохана в них, в ваш зворушливий, прегарний спів. Зараз же сідайте тут.

Шевченко (сумно). Гарздз, спробую подолати. (Підходить до ослону. Агата бере його за руку й садовить біля себе).

Агата. Я так винятково добре ставлюся до вас й співчуваю вам, бо ж ви — такий добродушний, ласкавий, такий простий, добрий з усіма. Ви так тепло опікуєтесь моїми дівчатками. Дивіться. Наталка впадає біля вас всією душею та й всі тут вас люблять й намагаються зробити, що тільки в їхній силі, щоб полегшити ваше життя. Навіть суворий генерал Фрейман, що був тут на інспекції, згодився на подання Іраклія й, щоб полегшити вам військову службу, прохав Перовського підвищити вас в унтер-офіцери. Сьогодні найбільше Христове свято — Великдень і я

глибоко вірю, що як Він воскрес, так і ви воскреснете до нового радісного життя.

Шевченко (вже привітно). Як ви змієте тепло потішити людину!
Що ж вам заспівати? Хіба осьцю мою улюблену ще з дитинства пісню. Тільки не весела вона, ой, не весела! (Співає).

Сирота втомився,
На тин похилився . . .
Люде кажуть, ще й говорять:
Сирота напився . . .

Сирота леда-я-що,
Не хоче робить!
Ой, оддамо вражого сина
В москалі служ-ить.

Та ні — цур їй — дуже вже сумна! Краще заспіваю вам най-улюбленішу з усього могого пісенного репертуару (співає).

Гей зійди, зійди, зіронько вечірня,
Гей виydi, виydi ти, дівчино моя вірняя.
Ой, рада б зірка зійти — чорна хмара заваджає,
Рада ж бо я до тебе вийти, та мамуся не пускає.
Ой як зійшла зірниченька, усе поле освітила,
Та як виyшла дівчинонька — козаченька звеселила.

А га га. Ви — природжений співець! З яким чуттям, як зворушливо співаєте! З величезною приємністю слухаю я вас!

Усков. Так, Тарасе Григоровичу! Як добре, що ви повеселішали трохи! Але я мушу на хвилиночку піти до бюро, бо ж вже мали б привезти нашу пошту. Дуже швидко повернуся. (Підводиться й виходить ліворуч).

А га га. Ще що-небудь, Тарасе Григоровичу! Дуже прошу.
Шевченко (знов співає).

Ой, зійшла зоря вечірова,
Над Почаївом стала . . .
Виступало турецьке військо
Як та чорна хмара.
Турки з татарами брами облягали,
Манастир воювали.
Мати Божая-Почаївська
Манастир свій рятувала.

Усков (повертається зліворуч). Ось бачите — є лист і для вас.
(Простягає його Шевченкові).

Шевченко (бере листа). Це від мого широкого друга, Михайла Лазаревського (до Агати). Ви мені вибачте, що я зараз же прочитаю його. Ті листи, то мій єдиний зв'язок з зовнішнім світом (читає).

Агата. Читайте, читайте — я така рада, що ви дістали його. Це розважить вас.

Шевченко (швидко читає й, схвилювано, простягає листа Агати). Дивіться, що тут написано! Я не вірю своїм очам: — на прохання моїх друзів — княжни Репніної, самого Лазаревського й графа Толстого з його дружиною, мені повернуто свободу — звільнено з військової служби. Ось вона, нарешті, так пристрасно очікувана воля! Але ж я вже стареш, знесиленний тілом і з втоленою, розбитою душою!

Агата (читає). Широ від всього серця вітаю вас! Бачите, мое передчуття не звело мене: і ви воскресли сьогодні до життя. Ще раз мое найрадісніше вам: «Христос Воскрес!» (Простягає Шевченкові руку).

Шевченко (міцно цілує її). Так, так! Дійсно «Христос Воскрес»! Усков (теж простягає йому руку). І мої вам найсердечніші вітання! (Шевченко стискає її).

Завіса

Картина 24

Там таки, 29. липня 1857 р. Шевченко лежить у тіні під деревом обличчям у траву, а Наталка, махаючи гілкою, сидить у нього на спині, розкуйовджує йому волосся й дзвінко сміється.

Наталка. Ха-ха-ха! Який ти кумедійний, дядьку Тарасе! Як я розкуйовдила тобі волосся! Ха-ха-ха! А повози но мене по садку!

Шевченко (підводиться з трави й, весело посміхаючись, садовить її собі на плечі й бігає з нею по садку).

Наталка. Но, но, моя конячка! (Підхльостує його гілочкою. Він знов біжить). Та досить! Зніми мене на землю, бо я втомилася вже сидіти на плечах!

Шевченко (зупиняється й знімає її). Ну, ось маєш.

Наталка (одбігає трохи на бік й зараз же, шодуху, знов летить до нього, охоплює руками, тягне, шарпає й висне на шиї). Давай гратись в козеня й вовка, дядьку! Ось я — козеня й вже побігла.

Шевченко (женеться за нею). Ой, дожену, ой, з'їм тебе! У-у-у! Ге-ге-ге! Ось зараз вкушу! У-у-у! Ге-ге-ге!

Наталка (голосно верещить і біжить). Боюся, ой, боюся! Ой, не хусай, ой, не з'їж мене, вовче!

Шевченко (біжить за нею). Ні, таки вкушу, таки з'їм. У-у-у! Ге-ге-ге!

Наталка (втомлена, падає на траву). Досить вже, бо ж я так вморилась!

Шевченко (ї собі сідає на траву біля неї). То одпочинемо й посьнемо трохи тут в холодку. (Обое засинають)

Агата (зліворуччя, за коном). Наталочко, Наталочко! Де ти? Шо ти там робиш? (Входить і дивиться на них). Ось нерозлучна компанія! Набігались, наверхщались, нагуділись і сплять! (До Шевченка). Тарасе Григоровичу! Прокиньтесь, підводьтесь! Маєте гарну новину!

Шевченко (швидко підводиться). А про шо ви, пані Агато?

Агата. Іраклій, кілька хвилин тому, одержав офіційний наказ про звільнення вас. Аж три й пів місяця «повідомлювало» нас про це Петербургське «начальство» й, врешті, таки «повідомило». Він казав, шо післязавтра будуть готові ваші документи на проїзд до Петербургу й через Астрахань, Нижній Новгород і Москву ви вже виїдете туди, будете на волі й житимете, як вам сподобається, а ми лишимось тут без вас. Нам буде сумно, бо ми вже так звикли до вас й робили, шо було в наших силах, щоб вам краще жилось тут.

Шевченко. Знаю те все добре, пані Агато, й до кінця життя буду вдячний вам за ваше й вашого чоловіка ставлення до мене. Як би не ви обое, я, напевне, давно вже загинув би на засланті.

Усков (входить зліворуччя). Вітаю вас, Тарасе Григоровичу, сьогодні вже з офіційною волею! Щасті вам, Боже, на все добре в дальшому житті! Та чи нагодуеш ти нас, Агаточко, сьогодні обідом? Ми ж дуже зголодніли вже.

Агата. Обід давно вже чекає на нас. Прошу до їдальні! (Всі йдуть праворуч до хати).

Завіса

Картина 25

Нижній Новгород. Кінець 1857-го року. Шевченко сидить за бюрком і пише.

Шевченко. Вже кілька місяців я в Нижньому Новгороді й чекаю поліційного дозволу на виїзд до Петербургу, а його все нема й нема. Тим часом працюю над поемою «Неофіти». Не змінило

мене десятирічне важке заслання, та кара за мої національні й революційні думки й бажання. Так, як і раніше, я ненавижу всяке поневолення, кріпацтво й тиранію, що давить усякі прояви вільної думки, а в першу чергу ненавижу я російський царат. Хоч говорю я в «Неофітах» про переслідування християн за часів божевільного самовладдя — римського цісаря Нерона, але під ним розумію всіх чисто тиранів. То ж я й пишу про них: «Окують царів неситих у залізні пута й їх, славних, оковами ручними окрутять і осудять неправдивих судом своїм правим» чи ще: «Лютуй, лютуй, мерзенний старче! Роскошуй в своїх гаремах! Із-за моря вже встає Святає Зоря! Не громом праведним, святим тебе уб'ють: ножем тупим тебе заріжуть, мов собаку», бо ж хоч людина в борні з ними гине за ідею, але сама ідея здобуває перемогу через жертву молодого покоління стає вона близько й старшому поколінню. А яка ж та висока християнська ідея прощати ворогам! І знов любов матері, що разом з тою жертвою, веде до перемоги ідеї. (Читає).

І спас тебе Єдиний Син Марії
І ті слова Його живії
В живу душу прийняла
І на торжища і в чертоги
Живого, істинного Бога
Ти слово Правди понесла.

Тільки ж, чи знайду я в своїй душі убогій силу, щоб огненно заговорила, щоб слово пламенем взялось, щоб людям серце розтопило і в Україну понесло те слово — Божєє кадило, кадило істини! (Одчиняються двері й заходить зліворуччя поліцист).

П о л і ц и с т. Явітсья зараз же до поліційної управи з документами — прийшов вам дозвіл їхати до Петербургу. (Виходить ліворуч).
Ш е в ч е н к о. Нарешті за півроку прийшов! Тепер вже будемо їхати!

Завіса

Картина 26

1858 рік. Після повернення із заслання Шевченко ходить в Петербурзі у себе по кімнаті.

Ш е в ч е н к о. Як то мало святих людей на світі стало! Один на другого кують кайдани в серці, а словами, медоточивими устами цілюються і часу ждуть, чи швидко брата в домовину з гостей

на швинтар повезуть! Нема з ким сісти, хліба з'їсти, промовить слово! Як би ж то було, то хоч як-небудь, а все ж таки якось жилось! Нема з ким! Світ широкий, людсеї чимало на землі, а доведеться самотнім в холодній хаті, кривобокій або під типом простягтись. Хіба що треба одружитись, хоча б на чортовій сестрі, бо ж доведеться одуріти ось так в самотині. (Підходить до столу, сідає, бере зошит і читає).

Минули літа молодії...
Холодним вітром, без надії
Уже повіяло... зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись... Нема...
І нікогісінько нема!
Сиди один поки надія
Одурить дурня, осміє,
Морозом очі окує
І думи гордії розвіє,
Як ту сніжинку по степу.
Сиди ж один собі в куточку,
Не жди весни — Святої долі!
Вона не зійде вже ніколи,
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить
І душу вольною на волю
Не прийде випустить... Сиди
І нікогісінько не жди!

Побував я після повернення з неволі і в Україні. Зустріли мене, що правда, не лише як співця її, але й як борця за волю. Але ж як розуміє ту волю для нашої Батьківщини навіть поступова російська інтелігенція? Я вже не кажу про реакційні російські політичні кола, яким, самозрозуміло, і російські «єдинодержавницькі» карти в руки в цій «сварці слов'ян-українців і росіян між собою»? Ось, наприклад, типовий представник тої «поступової інтелігентської думки» Іван Аксаков в своєму «універсалі» перелічує усю слов'янську братію, а про нас, українців, спасибі йому, й не згадує — ми вже, бач, дуже близькі родичі росіянам: «Як наш батько горів, то їхній батько руки грів». Нема нам окремого місця, на його думку, в родині слов'янських народів! Оце вона, московська воля для українців в уяві посту-

пових московських інтелігентів! І після того всього щоб я брав участь в його часописі «Парус»! Не дочекає він того! Не жди сподіваної волі — вона заснула: не лише цар Микола, але й ті «інтелігенти» приспали її! Єдиний є тільки шлях, щоб збудити її, ту хиреньку волю: треба миром, громадою обух сталити та добре вигострить сокиру та й заходитися вже будить, а то проспить вона, небога, до суду Божого страшного! А що я бачив в Україні? Як би ж то ти, Богдане п'яний, тепер на Переяслав глянув та на замчише подививсь — упився б, здорово упивсь! Минав я там убогі села, понаддніпрянські невеселі, а там вагітні й з малесенькими дітками жінки на панщині пшеницю жнуть. Одна втомилась ось... Не спочивати пішла в снопи — пошкандибала Івася сина годувать. У холодочку за снопом сповитая кричить дитина. Розповіла, нагодувала, почистила і ніби сном, над сином сидючи, задрімала. Привиділося їй: він на волі, красен, багатий, одружений теж з вольною, на власнім і веселім полі удвох пшеницю жнуть... Прокинулась... Нема нічого... Ох, мрії, мрії! Гарненько знов сповила й ще копу дожинать пішла, щоб не натрапити на ланового. І моя сестра й рідня були на панщині. І їх щодня Пилати розпинали, морозили, шкварили на вогні! Три мрії мав на серці я: одружитись, придбати кавалок землі над Дніпром та викупити рідню з кріпацтва, але до цього часу спромігся здійснити лише третю з них, бо ж перші дві — куди там! Що до одруження (знов читає).

Не журюся, а не спитьсья
Часом до півночі...
Усе світять ті блискучі
Твої чорні очі.
Мов говорять тихесенько:
Хоч, небоже, раю?
Він у мене тут, у серці —
А серця й немає!
Й не було його ніколи.
Тільки шматок м'яса...
На що ж хороше і пишню
Так ти розшвілася?
Не журюся, а не спитьсья
Часом і до світа —
Усе думка пробиває,
Як би так прожити.

Щоб ніколи такі очі
Серця не вразили.

Таке то! І тут, і всюди — скрізь погано! Та ні — не нарікаю я на Бога, не нарікаю ні на кого: орю свій переліг — убогу ниву та сію слово — добрі жнива колись то будуть! Бо ж то неправда, що не зійде Сонце! . . . Тьма і тьма . . . І Правди на землі нема. Та ж сонце йде і за собою день веде!

Завіса

Картина 27

Мешкання Шевченка в Академії Мистецтв. День 25. лютого 1861 року й ранок 26. лютого, Шевченко, важко хворий, сидить в своїй кімнаті біля ліжка.

Шевченко. Ох, як погано почуваю я себе! Думається мені, що це мій кінець! Цілісінькій січень і лютий просидів тут, в кімнаті й майже не виходив з неї, тільки зрідка відвідував найближчих знайомих, але вдома малював копію свого портрету, що був на виставці й писав другого з одної пані, а на останньому сеансі в кінці січня спокійно працював над ним аж чотири години. Але як мені важко говорити!

Лазаревський (заходить зліворуч, До Шевченка). Вітаю тебе з днем народження, друже Тарасе. Ну, як ти себе почуваєш?

Шевченко. Дуже погано. Важко мучуся. В ночі почався в мене сильний біль в грудях, що не дозволяє мені лягти. Бачиш, як я важко дыхаю. Прошу напиши Вартоломееві, що мені дуже недобре.

Лазаревський. Зроблю це. А ось маєш дві привітальні телеграми: з Харкова від Трунова й з Полтави від тамтешньої української громади. Ось полтавська: «Батьку! Полтавці здоровлять любого кобзаря і просять: утни, батьку, орле сизий! Полтавська громада».

Шевченко (неначе зрадівши трохи, але з найважчим зусиллям). Спасибі, що не забувають.

Доктор Барі (заходить зліворуч). Мої вітшування, Тарасе Григоровичу! З днем народження! Давайте обдивимось вас. (Під-

ходить до Шевченка й вислухує йому груди. Похнюпившись, дуже поважно). Водянка кинулась на легені. Щоб полегшити ваші терпіння, покладемо мушку на груди. (Порається біля столу, опісля кладе мушку. Потім виходить ліворуч).

Шевченко. Дайте мені склянку води з цитриною.

Лазаревський (у двері ліворуч). Чуєш, хлопче!

Слуга Лазаревського (заходить зліворуччя, приготував нитво й подає Шевченкові).

Шевченко (н'є). Не можу заснути. Як би то прийняти опіум! А коли прийде знов доктор?

Лазаревський. О третій годині.

Шевченко. (через силу). Як би мені хотілось побувати знов на Батьківщині! Може повесні поїду туди...

Лазаревський (підбадьорюючи його). Давай, поїдемо з тобою разом в наші південні губернії.

Шевченко (також через силу). Добре, поїдемо. Як би додому, то там би я одужав. Рідне повітря поверне мені здоров'я, бо ж мені так не хочеться ще помирати! А коли знов буде доктор?

Доктор Барі (знов заходить зліворуччя). Ось і я! (Підходить до Шевченка й вислухує його). Погіршення нема. Давайте далі приписані ліки. (Виходить з Лазаревським ліворуч).

Доктор Круневич (заходить за деякий час зліворуччя, наближається до Шевченка й вислуховує його). Дуже важкий стан.

Шевченко (ледве чути). Знаю, що я в безнадійному стані.

Доктор Барі (знов заходить зліворуччя й разом з Круневичем обдивляє хворого). Вода почала наповнювати легені. Щоб злегшити страждання, потрібна друга мушка. (Разом з Круневичем підходять до столу, беруть з нього потрібне, ставлять мушку й виходять праворуч).

Шевченко (знов ледве чути). Візьміть огонь... Може засну... (Слуга виносить лямпу праворуч й зараз же повертається до хати).

Шевченко (за пару хвилин). Хто там?

Слуга (підходить до ліжка).

Шевченко. Поверніть докторів — в мене починається пароксизм. Як би його спинити?

Слуга (виходить праворуч й швидко повертається з обома лікарями.
Вони кладуть Шевченкові горчичника на руки).

Лазаревський (входить зліворучця й до Шевченка). Чи не пере-
шкоджаємо ми тобі?

Шевченко (теж ледає чутно). А так мені хочеться говорити, а го-
ворити дуже важко.

Лазаревський (з лікарями виходить праворуч).

Шевченко (кілька разів то засвічує, то знов гасить свічку. На коні
темніє. За деякий час, вже під ранок, починає неголосно го-
ворити).

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога.
Вірші нікчемні віршувать?
Та заходитись рештувать
Вози в далську дорогу?
На той світ, друже мій, до Бога
Почимчикуєм спочивать.

(На пару хвилин замовкає, потім). Та слово мое все те саме, що
й в штаделі:

Свою Україну любіть!
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту,
За Неї Господа моліть... .

(До слуги). Хлопче! Зроби мені шклянку чаю зі сметаною.

Слуга (порається біля столу й швидко подає йому шклянку).

Шевченко (випиває її й знов до слуги). Прибери ж тепер тутечки
все, а я зійду до своєї робітні. (Дуже важко підводиться й іде
праворуч. За мент там чути падіння чогось важкого).

Слуга (хутко вибігає праворуч і зараз же, схвилюваний повертаєть-
ся на кон). Зійшов, охнув, впав і о пів на шосту перестало би-
тися серце найбільшого оборонця України, знедоленого селян-
ства й найлютішого ворога кріпацтва, нашого Тараса!

Завіса

Артист виходить на кон і деклямує вірш Л. М. Старницької-Черняхівської:

«Кобзареві»

Без свічок, без кадил і без співів сумних,
Лиш в тяжкій, нерозважній журбі,
Возгласимо самі ми в серцях мовчазних
Вічну пам'ять. КОБЗАРЮ. Тобі!
Вічну пам'ять любові безсмертній Твоїй,
Вічну пам'ять пекучим сльозам,
Вічну пам'ять душі бездоганній, святій,
Вічну пам'ять безсмертним словам.
І Заступниця всіх, всіх скорблящих, сумних,
Всіх знеможених гнітом важким,
Хай окриє Тебе у оселях ясних
Омофором Пречистим Своїм!
В храми ясні, святі нам не вільно ввійти,
Нам не вільно в палких молитвах
Скарги-жалі сплести й хоч на хвилю знайти
Відлочинок у ревних сльозах.
Ми з глибоким жалем в катакомбі підем
І знайдем там братерські хрести.
Молитви в катакомбах палають вогнем
І руйнують поганські світи!

Кінець

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІЯЛИ

1. Т. Шевченко: «Кобзар».
2. В. Дорошенко: «Життя й творчість Тараса Шевченка» — хронологічна канва.
3. В. Радзкевич: «Історія Української літератури», том 2.
4. А. Ускова: «Тарас Шевченко між дітьми». Спогади.
5. А. Лазаревський: «Смерть Тараса Шевченка». Спогади.
6. Л. М. Старицька-Черняхівська: «Кобзареві». Вірш.

